

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор Національної
академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук,
професор

Руслан СЕРБИН

ВИСНОВОК

Національної академії внутрішніх справ щодо дисертації Собковича Олександра Віталійовича на тему «Запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються у сфері страхування в Україні», поданої на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «право» за спеціальністю 081 «право», затвердженої вченою радою Національної академії внутрішніх справ від 26 жовтня 2021 р., протокол № 20

ВИТЯГ

з протоколу засідання фахового семінару кафедр кримінології та інформаційних технологій, кримінального права, лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ № 1, відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ від 17 квітня 2025 року

Присутні:

Завідувач кафедри, кандидат юридичних наук, професор Левченко Ю.О. (*рецензент*), начальник відділу аспірантури та докторантури, доктор юридичних наук, професор Тихонова О.В., провідний науковий співробітник лабораторії, доктор юридичних наук, професор Копан О.В., провідний науковий співробітник лабораторії, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник Тичина Д.М. (*науковий керівник*), професор кафедри, доктор юридичних наук, професор Джужа О.М., учений секретар вченої ради, доктор юридичних наук, професор Василевич В.В. (*рецензент*), професор кафедри, кандидат юридичних наук, професор Кулакова Н.В., професор кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Іващенко В.О. (*головуючий*), доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Чукаєва А.В., старший науковий співробітник, кандидат юридичних наук Бондар С.В., старший викладач, кандидат юридичних наук, Пустовий О.О., доцент кафедри, доктор філософії Школьніков В.І., аспірант заочної форми навчання Собкович О.В.

З присутніх – 5 докторів юридичних наук та 7 кандидатів юридичних наук – фахівців за профілем поданої на розгляд дисертації.

Порядок денний:

Обговорення дисертаційного дослідження Собковича Олександра Віталійовича на тему «Запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються у сфері страхування в Україні», поданого на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» щодо його рекомендації до розгляду та проведення разового захисту у спеціалізованій вченій раді.

Слухали:

Доповідь здобувача ступеня доктора філософії Собковича О.В. на тему «Запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються у сфері страхування в Україні», поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право».

Доповідач обґрунтував актуальність обраної теми, визначив мету, завдання, методологію та методику, охарактеризував об'єкт та предмет дослідження, виклав основні наукові положення та висновки, що виносяться на захист, вказав науково-практичну значущість роботи, зазначив про впровадження результатів дослідження.

Автором зазначено, що відповідно до Стратегії економічної безпеки України (2021 р.) одними із головних національних інтересів є забезпечення фінансової стійкості економіки та сталості стандартів якості життя населення, що вимагає формування і реалізації державної економічної політики, спрямованої як на нарощення конкурентоспроможності, так і на поступове зміцнення показників стійкості і, відповідно невразливості до зовнішніх і внутрішніх загроз. Відтак, державна політика у сфері забезпечення економічної безпеки має два стратегічні взаємопов'язані напрями – розвитку та безпеки, у тому числі й на ринку небанківських фінансових послуг, який представлений поряд з іншими й страховими компаніями, які належать до високо ризикових НФУ (станом на початок 2025 р. в Державному реєстрі фінансових установ обліковано 140 страховиків, з них 13 компанії зі страхування життя; активи страхового сектору становили понад 1 млрд грн з рентабельністю капіталу в 19%).

Однак, повномасштабна збройна агресія розпочата РФ проти України на початку 2022 року призвела не тільки до тимчасової анексії й окупації окремих територій та регіонів країни, руйнувань, значних економічних втрат, але й суттєвого ускладнення безпеки у НФС. Зростання тіньового сектору та криміналізація стримує розвиток небанківських фінансових відносин в Україні, загрожуючи економічній безпеці держави, підриває довіру громадян до НФС. Відтак, забезпечення функціонування страхового ринку в умовах воєнного стану потребувало внесення суттєвих змін до законодавства, а прийнятті у 2021 р. нові Закони України «Про страхування» та «Про фінансові послуги та фінансові компанії» (2021 р.) зумовили реформування усього НФС з передачею функцій регулювання та нагляду до НБУ та інших регуляторних органів. Однак, такі шляхи реформування не покращили інвестиційну привабливість, прозорість, а також не сприяли захисту споживачів страхових послуг та протидії незаконним практикам на ринку страхування, навіть за умов воєнного стану. На підтвердження, протягом 2019–2024 рр. викрито більше ніж 7 тис. шахрайств

(складає 85% усіх кримінальних правопорушень) у сфері страхування (2019 р. – 1510, 2020 р. – 1219, 2021 р. – 989, 2022 р. – 327, 2023 р. – 1495 та 2024 р. – 1859), яке у більшості випадків пов'язане з іншими предикатними кримінальними правопорушеннями (ст. ст. 191, 192, 209, 290, 357, 358, 364–369-2, 383, 384 КК України).

Загостренню криміногенної ситуації на страховому ринку сприяють тіньова економіка, корупція, фіктивне господарювання, збройний конфлікт, страхові ризики, а також зацікавленість страхових груп у приховуванні злочинних дій протягом тривалого періоду часу з конвертацією/офшоризацією грошових активів, а також протидії виявленню й припиненню, що зумовлює високу частку латентності кримінальних протиправних діянь у сфері страхування (до 90 % кримінальних правопорушень залишаються невиявленими). У таких умовах нагальним є запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування, з метою укріплення законодавчого фундаменту формування платоспроможного, стійкого, конкурентного ринку страхових послуг в країні з урахуванням директив Європейського Союзу, міжнародних принципів IAIS, передових світових практик щодо належного захисту як страхових груп, так і прав споживачів страхових послуг.

Теоретичні пошуки у галузі кримінології зумовлюють звернення до наукових доробків А. А. Бабенка, О. М. Бандурки, В. С. Батиргарєвої, В. М. Бесчастного, В. І. Борисова, В. В. Василевича, В. В. Голіни, Б. М. Головкина, О. М. Джужі, С. Ф. Денисова, В. М. Дрьоміна, О. О. Дудорова, О. О. Житного, А. П. Закалюка, А. Ф. Зелінського, М. Г. Колодяжного, В. Я. Конопельського, О. М. Костенка, О. Г. Кулика, О. М. Литвинова, М. І. Мельника, С. А. Мозоля, Є. С. Назимка, А. А. Небитова, Ю. В. Орлова, Т. І. Пономарьової, В. І. Тимошенко, В. І. Шакуна та ін.

З-поміж наукових досліджень, з якими має безпосередньо зв'язок дисертаційне дослідження, варто виділити роботи Л. В. Андрущенко, В. О. Басая, Є. В. Бондаренка, Г. С. Буги, О. Є. Картамишевої, Д. В. Кіріки, А. Т. Ковальчука, В. С. Кошевського, В. М. Купрієнка, М. М. Садченко, Д. Ю. Степаненка, О. В. Тихонової, Д. М. Тичини, В. В. Чернея, С. С. Чернявського та ін.

Одержані зазначеними авторами висновки мають важливе значення для наукового забезпечення досліджуваної проблематики, носять фундаментальний характер і становлять підґрунтя для подальшого наукового пошуку. Однак в умовах війни та суттєвого погіршення стану економіки, величезного значення для протидії агресору й нормального функціонування країни набуває кримінологічна безпека сфери страхування. Відтак нагальним стала мінімізація злочинності у страховому секторі, яка набула принципово нових якостей, трансформуючись у міжнародні страхові злочинні синдикати, за допомоги кримінологічного інструментарію, який включає в себе кримінологічну характеристику та заходи запобігання на різних кримінологічних рівнях. Вказані чинники обумовили своєчасність дослідження та його актуальність.

Структура та обсяг дисертації зумовлена метою і логікою дослідження та складається з анотації державною та англійською мовами, вступу, трьох розділів, які об'єднують вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел,

додатків.

По завершенню доповіді Собковича О.В. присутніми були поставлені такі запитання:

Василевич В.В.: Шановний здобувач, який передовий зарубіжний досвід запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються у сфері страхування був використаний у Вашій роботі?

Відповідь: за результатами дослідження досвіду зарубіжних країн міжнародне співробітництво у запобіганні страховому шахрайству в практиці країн світу відсутня єдина комплексна система регулювання небанківського фінансового сектору – кожна країна розробляє й упроваджує власні підходи, які зазвичай ґрунтуються на адаптації світового досвіду до національної правової системи. Оскільки провідним елементом фінансової системи все ж таки є банки, то НФУ вважаються допоміжним її інструментом, які виконують функції фінансових посередників. Відтак, в Західній Європі страхові компанії включені до національних банківських систем (Австрія, Італія, ФРН, Франція, Швейцарія). Проте більшість країн світу (Англія, Китай, США) законодавчо виокремлюють таких суб'єктів НФС, наголошуючи на створенні спеціальних програм забезпечення безпеки на ринку страхування, посиленні законодавчих вимог щодо пруденційних стандартів для страхових компаній у сфері оцінки капіталу, ліквідності та резервування під неповернення страхових внесків, виплат.

Враховуючи, що небанківські фінансові відносини в Україні все більш відчутно інтегруються до міжнародних стандартів, проаналізовано особливості запобігання страховому шахрайству у ряді ЄС (Болгарія, Іспанія, Нідерланди, Норвегія, ФРН, Польща, Франція, Швеція) й виокремлена доцільність запровадження у кримінальне законодавство України відповідальності за організацію «страхової піраміди» (США), а також використання кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування на засадах «колективної безпеки» (Італія, Канада, Франція).

Кришевич О.В.: Яка особливість та специфіка неправомірного заволодіння чужим майном, з боку професійних учасників страхового ринку в ході Вашого дослідження?

Відповідь: Особливе місце у системі «страхових» кримінальних правопорушень посідають різні види неправомірного заволодіння чужим майном, передусім шахрайства з боку професійних учасників страхового ринку (страховиків) і страхувальників. Шахрайство у сфері страхування як злочинна технологія поєднує низку кримінальних правопорушень, що передбачені різними розділами КК України, але пов'язані єдиною метою – незаконне одержання страхового відшкодування, що дає підстави розглядати шахрайство як системоутворювальну складову відповідної технології злочинної діяльності. Надана кримінально-правова класифікація кримінальних правопорушень у сфері страхування важлива для врахування в комплексі ознак усіх елементів кримінологічної характеристики відповідних кримінальних правопорушень.

Джужа О.М.: Шановний дисертант, поясніть які тенденції та закономірностей кримінальних правопорушень у сфері страхування в ході Вашого дослідження?

Відповідь: З огляду на результати вивчення кримінальних проваджень, встановлено, що кримінальні правопорушення у сфері страхування як правило вчиняють особи чоловічої статі (77%), віком від 35 до 55 років (81%), одружені (38%), із базовою вищою освітою 100%, із них повна (29%). Більшість з них є громадянами України (86%). У 75% кримінальних проваджень простежується груповий характер страхової злочинної діяльності, із них за попередньою змовою – 61%; організованою групою – 39%.

У 81% організована страхова злочинна діяльність здійснювалася у формі «фінансових страхових пірамід», до яких належали керівники страхових груп (холдингів); страховий агент, страховий брокер, страхувальник, субагент, перестраховальник (цедент, ретроцедент), які у 72% для прикриття страхового шахрайства залучали фіктивних суб'єктів надання/отримання страхових послуг, а у 11% – працівників банківських установ, контрольно-ревізійних та правоохоронних органів.

Левченко Ю.О.: Шановний дисертант, які ви можете виділити основні детермінанти, що породжують та обумовлюють кримінальні правопорушення пов'язаних зі страховим шахрайством в ході Вашого дослідження?

Відповідь: за результатами аналізу матеріалів судово-слідчої практики виявлено найпоширеніші детермінанти, що впливають на такі фактори вчинення кримінальних правопорушень у сфері страхування: (1) *воєнно-політичні* – збройний конфлікт на території країни загострив проблеми, що існували на страховому ринку протягом становлення НФС, а також значна кількість страховиків стала збитковою попри встановлення певних вимог щодо зміни методики оподаткування страхової діяльності в умовах модернізації НФС під час воєнного стану; страхування життя є одним з найважливіших видів соціального захисту, а також таким джерелом інвестування в економіку країни, що навіть страховим аналітикам важко оцінити його кількісні або грошові вирази, і як наслідок – наявність кримінальних правопорушень зі значними фінансовими наслідками; (2) *фінансово-економічні*: а) порушення вимог законодавства у сфері захисту прав споживачів і фінансового моніторингу й управління відповідними ризиками; запровадження обов'язкового страхування з втратою свободи укладення контрактів; б) кіберризики та дефіцит кіберзахисту – головна проблема 62%, а порушення безпеки та несанкціонований доступ – 57% страхових компаній (особливими способами є застосування програмного забезпечення-вимагачів (54%), небезпечних комп'ютерних практик співробітників (53%), а також системні збої (53%)); в) вимірювання та управління ризиками, пов'язаними зі штучним інтелектом (штучний інтелект – як загроза в ланцюзі постачання програмного забезпечення; як новий інструмент кібератак, а також ризики для конфіденційності даних загрози, пов'язані з використанням AI у системах безпеки). Страховий сектор відстає від впровадження GenAI; (3) *організаційно-правові*: відсутність нормативно-закріплених напрямів взаємодії служб і підрозділів страховиків зі співробітниками органів правопорядку, координації професійних об'єднань страховиків (асоціації, спілки); системи підготовки кадрів для страхових компаній із запобігання страхових ризиків й виявлення правопорушень зі спеціальною професійною і методичною підготовкою; централізованої бази

даних про осіб та факти вчинення протиправних дій на ринку страхування, а правозастосовна практика не відображає специфіку та кримінологічну характеристику кримінальних правопорушень у сфері страхування; (4) *морально-психологічні* пов'язані із низьким рівнем правової культури населення та правової свідомості суб'єктів страхових відносин; особистістю застрахованої особи, а також персоналом страховиків, а тому безпека страхового бізнесу полягає у комплексному врахуванні взаємозв'язку особи – системи страхування – страхового ризику.

Кулакова Н.В.: Шановний дисертант, які ви можете виділити основні загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування в Україні?

Відповідь: У рамках загальносоціальних заходів пропонується: а) розробка та впровадження програми розвитку страхування воєнних ризиків у пріоритетних галузях (будівництво, енергетика, критична інфраструктура та ін.), які сприятимуть відбудові економіки країни, державній підтримці та залученню міжнародних партнерів й зменшенню протиправних дій на ринку критичного страхування з використанням умов воєнного стану; б) впровадження європейської системи управління ризиками страхового портфелю з метою мінімізації фінансових втрат, а також підвищення прозорості страхового ринку й обов'язкове оприлюднення аудиторських висновків; в) з одночасним прийняттям Закону України «Про приватну детективну діяльність», створення інституту страхових детективів підзвітних НБУ з наданням повноважень щодо виявлення правопорушень у сфері страхування шляхом проведення контрольно-ревізійних заходів з подальшим інформуванням правоохоронні органи за підслідністю; г) створення регіональних робочих груп страховиків на базі Національної асоціації страховиків України із завданнями організації співпраці з правоохоронними органами, обміну найкращими апробованими практиками між страховиками, аналізу звітності експертних установ з метою виявлення порушень, що сприяють страховому шахрайству; д) цифрова трансформація (діджиталізація) страхового ринку України – впровадження інноваційних технологій сприятиме вдосконаленню бізнес-процесів та інтеграції сучасної IT-інфраструктури за допомоги кібертехнологій, штучного інтелекту (GenAI), soft skills, які є критично важливими у складних страхових ситуаціях й виявлення/встановлення «офшорних страхових операцій»; е) формування додаткових фінансових джерел для покриття потенційних та фактичних збитків як важливого напрямку управління страховими ризиками; є) розроблення системи нейтралізації ризиків шляхом співстрахування, подвійного страхування та самострахування.

Тихонова О.В.: Шановний дисертант, які ви можете виділити головні напрями запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування на території України?

Відповідь: З урахуванням стану злочинності у НФС, головним напрямом запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування є поетапне запровадження на основі небанківського економіко-правового аналізу моделі безпекової діяльності керованої аналітикою – «Intelligence Led Policing», яка включає: а) систематизацію та аналіз інформації, яка наявна у медіа, а також у мережі Інтернет, що безпосередньо чи опосередковано стосується страхової

діяльності; обстановки у сфері страхування; б) надання запитів до НБУ для отримання інформації; в) ініціювання та проведення перевірок страхових компаній, а також здійснення перевірки страхових груп, які нещодавно з'явилися на ринку фінансових послуг; г) створення аналітичних програм кримінологічного призначення на базі штучного інтелекту; д) кримінальний аналіз – автоматизація процесів аналізу фото та відео матеріалів, розвідки на основі відкритих інформаційно-пошукових джерел (OSINT, One Login, IBM i2, Python та ін.), а також опрацювання великих масивів даних – аналітика (FACE Recognition, Internet of Things Technologies, VideoAnalytics тощо); фільтрація, структурування, систематизація, накопичення знайденої інформації за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення (PALANTIN, goAML, goPRS, goCASE, goTRACE); є) цільові тренінги для працівників правоохоронних органів у системі підготовки (спеціалізації) та підвищення кваліфікації; стандартизацію форм аналітичних продуктів.

Після відповідей на запитання було озвучено висновок наукового керівника – **доктор юридичних наук, старший науковий співробітник – Тичина Д.М.**

Як показав аналіз змісту наукової розробки, вибрана дисертантом тема дослідження є досить актуальною та такою, що представляє теоретико-прикладне значення. Відсутність комплексного аналізу теоретичних положень та практичних проблем запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються у сфері страхування в Україні, а також формування пропозицій, спрямованих на удосконалення запобігання цим кримінальним правопорушенням, підвищення ефективності існуючих форм і методів запобігання таким кримінальним правопорушенням, визначення чинників, які впливають на відтворення (поширення) кримінальних правопорушень у сфері страхування дозволили наголосити на довгострокових, які визначають фактори фінансової злочинності в умовах погіршення криміногенної обстановки, що обумовлена недоліками превентивної діяльності, підтверджують актуальність і своєчасність виділення та розроблення напрямів підвищення ефективності заходів спеціально-кримінологічного запобігання досліджуванним кримінальним правопорушенням та рекомендації щодо удосконалення взаємодії підрозділів Національної поліції України з іншими суб'єктами запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються у сфері страхування в Україні.

Вищеназвані аспекти і обумовили актуальність та необхідність дослідження та розробки ефективних запобіжних заходів цього негативного явища в Україні.

Для досягнення поставленої мети і завдань цієї дисертації Собкович О.В. правильно визначив об'єкт, предмет і методи дослідження, які уміло використав при вирішенні конкретних проблем теоретичного та практичного характеру у своїй дисертації.

Дисертант має достатній загальний рівень розвитку та професійно грамотно володіє вибраним арсеналом дослідження, що в кінцевому результаті, дозволило логічно сформулювати наукову новизну цієї розробки, а саме: за своїм змістом та структурою дисертація є одним із перших у вітчизняному кримінальному праві та кримінології комплексним дослідженням запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються у сфері страхування в Україні.

Конкретний внесок дисертанта в наукову розробку окреслених положень полягає в обґрунтуванні пропозицій та рекомендацій, що містять елементи наукової новизни й мають теоретичне та практичне значення, зокрема:

- 1) запропоноване наукове бачення концепції забезпечення кримінологічної безпеки сфери страхування, яка включає в себе (а) об'єкт захисту – страхування як високо ризикована НФС; (б) кримінологічну характеристику кримінальних правопорушень у сфері страхування з виокремленням стану, структури, динаміки та географії відповідних категорій протиправних діянь; детермінантів, які сприяють їх учиненню; кримінологічних ознак особи-злочинця та організованих страхових груп; (в) зв'язки виокремлених елементів з системою кримінологічного реагування; (г) заходи запобіганням кримінальним правопорушенням як засіб досягнення стану безпеки на різних кримінологічних рівнях; 2) на підставі узагальнення практики діяльності правоохоронних органів виокремленні класифікаційні ряди страхового шахрайства як основної злочинної технології з розподілом в залежності від мети шахрайських дій, суб'єкта шахрайства, етапу страхових правовідносин: обман страхувальників страховою організацією; обман страховика шляхом злочинної домовленості страхувальника із зацікавленими працівниками страхових компаній або страховим посередником, які зловживають своїм службовим становищем; обман страховика страхувальником з метою незаконного одержання страхового відшкодування, у межах яких окреслено зміст способів учинення, а також технологій злочинної діяльності, що застосовують на етапах підготовки, учинення та приховування, які впливають на обрання кримінологічних заходів запобігання на стадії готування до кримінального правопорушення; 3) запропоновані стратегічні напрями кримінологічної безпеки у сфері страхування з практичною реалізацією у Концепції розвитку страхового ринку України до 2030 р., які сприятимуть підвищенню прозорості, стабільності та довіри до страхового ринку, а також забезпечать ефективний захист інтересів споживачів страхових послуг – ліцензування, реєстрація, платоспроможність (гарантійний фонд), фінансова стійкість, контроль, нагляд, інспектування, аудит, інформатизація та цифровізація (з використанням кібертехнологій, штучного інтелекту (GenAI), «soft skills»); 4) науково обґрунтовано нормативно-правове регулювання страхування воєнних ризиків у пріоритетних галузях, що сприятиме державній підтримці, залученню міжнародних партнерів й зменшенню протиправних дій на ринку критичного страхування з використанням умов воєнного стану; прийняття Закону України «Про приватну детективну діяльність» й створення інституту страхових детективів підзвітних НБУ з наданням повноважень щодо виявлення правопорушень у сфері страхування шляхом проведення контрольно-ревізійних заходів з подальшим інформуванням правоохоронні органи за підслідністю; упровадження регіональних робочих груп страховиків на базі Національної асоціації страховиків України із завданнями організації співпраці з правоохоронними органами, обміну найкращими апробованими практиками між страховиками, аналізу звітності експертних установ з метою виявлення порушень на страховому ринку, страхового шахрайства, «офшорних страхових операцій»; 5) розроблено системно-функціональний підхід до практичної реалізації спеціально-кримінологічних

заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування у вигляді (1) регуляторної діяльності (облік, звітність, аудит, інспекційні перевірки); (2) контрольно-наглядової діяльності у формах регулювання та нагляду з розподілом на внутрішній та зовнішній (коригувальні заходи, раннього втручання та впливу) контролю; (3) правоохоронної діяльності – проведення запобіжних заходів уповноваженими правоохоронними органами на основі інформаційно-аналітичного забезпечення та у взаємодії з регуляторними органами, іноземними партнерами; (4) громадського контролю – системна діяльність об'єднаних незалежних страхових інституцій та громадськості; 6) удосконалено систематизацію кримінальних правопорушень у сфері страхування за кримінально-правовими (родовим об'єктом: проти власності; у сфері господарської діяльності; проти безпеки руху та експлуатації транспорту; проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування; у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг; проти правосуддя) та кримінологічними (детермінація небанківських фінансових відносин, характеристика особи злочинця, технології злочинної діяльності) ознаками, які попри багатоплановість змісту і кваліфікації становлять однорідну групу суспільно небезпечних діянь й визначають заходи запобігання на різних кримінологічних рівнях; 7) розподіл детермінантів на воєнно-політичні, фінансово-економічні, організаційно-правові та морально-психологічні, які впливають на інтенсивність протиправних дій у НФС (макрорівень), що дозволило виокремити причини та умови вчинення кримінальних правопорушень у сфері страхування (мікрорівень), у тому числі й окремими страховими групами, компаніями, страхувальниками, вигодонабувачами, застрахованими особами, страховими посередниками, а також службовими особами (особистісний рівень); 8) класифікацію учасників ринку страхування, що має стратегічне значення для кримінологічної діяльності уповноважених суб'єктів, відповідно належності до сфери страхування: (1) *надавачі страхових послуг*: страхова група, страхова холдингова компанія, філія страховика-нерезидента, до складу яких належать: а) *страховики* – головний внутрішній аудитор, головний комплаєнс-менеджер, головний ризик-менеджер, керівники з реалізації страхових та/або перестрахових продуктів, страховий агент, страховий брокер, страховий посередник, страховик, страховик-нерезидент, страхувальник, субагент; б) *перестраховики* – перестраховий брокер, перестраховик, перестрахувальник, працівники з реалізації; (2) *отримувачі страхових послуг*: вигодонабувач, застрахована особа, клієнт, споживач; (3) *регулятор* – НБУ; (4) *інші*: а) забезпечувальні; б) контрольно-наглядові;

Протягом роботи над дисертацією, змінювалося, у тому числі за вказівками наукового керівника, змістовне наповнення більшої частини її розділів та підрозділів. При цьому дисертантом було проведено необхідний обсяг роботи з опрацювання значного переліку наукових, законодавчих та інших джерел за темою дослідження. Робота містить нові наукові положення й науково обґрунтовані результати в галузі кримінології, що в сукупності розв'язують важливе науково-прикладне завдання.

Зміст дисертації цілком відповідає заявленій дисертантом науковій спеціальності, робота пройшла належну апробацію. Дисертація є самостійною,

завершеною роботою. Дослідження виконано зрозумілою, юридично і літературно грамотною мовою.

Оформлення дисертації загалом відповідає встановленим МОН України вимогам, тому автор заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» і може бути рекомендована до разового захисту у спеціалізованій вченій раді.

Після цього слово було надано **рецензентам** наукової праці:

Доктор юридичних наук, професор Василевич В.В. відзначив, що тема дисертаційного дослідження Собкович О.В. на тему «Запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються у сфері страхування в Україні» безумовно є актуальною, оскільки в сучасних умовах протидії злочинності, зокрема в сфері страхування, існує нагальна необхідність в удосконаленні тактики та стратегії протидії виявленню й припиненню, що зумовлює високу частку латентності кримінальних протиправних діянь у сфері страхування в Україні. У таких умовах нагальним є запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування, з метою укріплення законодавчого фундаменту формування платоспроможного, стійкого, конкурентного ринку страхових послуг в країні.

Про актуальність обраного напрямку дослідження може свідчити те, що запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються у сфері страхування в Україні обумовлена суспільно небезпечним діянням, що по своїй суті є шахрайством у сфері страхування, розглядається, перш за все, із позиції того, ким із учасників страхових відносин їх було вчинено. Адже, з однієї сторони, діяння із страхового шахрайства можуть спрямовуватись на здобуття страхувальником страхового відшкодування шляхом обману чи зловживанням довірою, або полягати у внесенні меншої ніж необхідно при нормальній оцінці ризиків, страхової премії, або ж у приховуванні важливої інформації при висновку або в період дії договору страхування. З іншого боку – це відмова страховика від сплати страхового відшкодування без належних, зазначених у страховому законодавстві причин. По своїй суті, становлять зміст страхового шахрайства: повідомлення заздалегідь неправдивих відомостей страховій компанії, органам держави або іншим страхувальникам; безпідставне збільшення страхової вартості об'єкта страхування; спроби «підвести» навмисне пошкодження майна під страховий випадок (ДТП, протиправні дії третіх осіб тощо); інсценування незаконного укладання договору страхування після настання страхового випадку; спотворення обставин настання страхового випадку; навмисне сприяння настанню страхового випадку; підроблення та використання підроблених документів; фальсифікація результатів експертизи; страхування неіснуючого майна; звернення за страховою виплатою по одному ризику до кількох страховиків; настання в одного страхувальника протягом дії договору понад трьох страхових випадків тощо.

З позитивного боку слід відмітити, що основою дисертації є зведені дані вивчення 310 вироків, винесених судами України щодо кримінальних правопорушень за ст. 190–192, 209, 212-1, 357, 358, 364–369-2 КК України, з усіх регіонів України; опитувань 517 респондентів (55 слідчих та 97 оперативних працівників Національної поліції у містах Дніпрі, Києві, Одесі, Львові; 78 детективів Бюро економічної безпеки, 42 працівників НБУ, 87 –

Держфінмоніторингу, 120 – страхових компаній, 38 – Національної асоціації страховиків України); аналітичні звіти та узагальнення НБУ, Держфінмоніторингу, Національної поліції України, Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України; особистий досвід роботи автора у сфері страхування.

З аналізу дисертації видно, що автор детально дослідив особливості, стан та динаміку кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері страхування в Україні, характеристики осіб, які вчинили досліджувані кримінальні правопорушення, що дало можливість здійснити їх подальшу типологію та на її основі розробити заходи запобігання.

Особливої уваги запропоновано автором інформацію про особу злочинця, а також структуру організованих злочинних груп у формі «страхових пірамід», розподіл ролей між співучасниками. Таке узагальнення має важливе значення для кримінологічної діяльності правоохоронних органів в умовах розповсюдження в сфері страхування кібертехнологій, штучного інтелекту. З'ясовано, що особа злочинця є колективним суб'єктом (організована страхова група або злочинна страхова організація). Кількість членів групи визначається залежно від потреби в розподілі ролей і технологій злочинної страхової діяльності. Формування груп відбувається зазвичай з ініціативи організаторів, що мають ієрархічну побудову (вищий орган управління, виконавчий орган, середня та низова ланки, виконавці-страховики), існують тривалий час при незмінному складі вищих керівників і поетапному оновленні виконавців середньої та низової ланки, які мають обмежене уявлення про загальну злочинну спрямованість діяльності страхової групи (компанії, холдингу). Завданнями організаторів страхового шахрайства найчастіше було розроблення загальної схеми кримінального правопорушення та безпосередня участь у реалізації, підбір співучасників, розподіл ролей між ними, їх навчання, приховування страхових внесків/виплат, розподіл злочинних прибутків між членами групи, налагодження корупційних зв'язків з працівниками правоохоронних та контрольно-регуляторних органів.

Спираючись на результати дослідження кримінальних проваджень та міжнародного досвіду запобігання кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері страхування автор наголошує на потребі удосконалення кримінологічних підходів до зарубіжних практик запобігання кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері страхування на: 1) *загальні*: розробка та впровадження програми розвитку страхування воєнних ризиків у пріоритетних галузях (будівництво, енергетика, критична інфраструктура та ін.), які сприятимуть відбудові економіки країни, державній підтримці та залученню міжнародних партнерів й зменшенню протиправних дій на ринку критичного страхування з використанням умов воєнного стану; б) впровадження європейської системи управління ризиками страхового портфелю з метою мінімізації фінансових втрат, а також підвищення прозорості страхового ринку й обов'язкове оприлюднення аудиторських висновків; в) з одночасним прийняттям Закону України «Про приватну детективну діяльність», створення інституту страхових детективів підзвітних НБУ з наданням повноважень щодо виявлення правопорушень у сфері страхування шляхом проведення контрольно-ревізійних заходів з подальшим

інформуванням правоохоронні органи за підслідністю; г) створення регіональних робочих груп страховиків на базі Національної асоціації страховиків України із завданнями організації співпраці з правоохоронними органами, обміну найкращими апробованими практиками між страховиками, аналізу звітності експертних установ з метою виявлення порушень, що сприяють страховому шахрайству; д) цифрова трансформація (діджиталізація) страхового ринку України – впровадження інноваційних технологій сприятиме вдосконаленню бізнес-процесів та інтеграції сучасної IT-інфраструктури за допомоги кібертехнологій, штучного інтелекту (GenAI), soft skills, які є критично важливими у складних страхових ситуаціях й виявлення/встановлення «офшорних страхових операцій»; е) формування додаткових фінансових джерел для покриття потенційних та фактичних збитків як важливого напрямку управління страховими ризиками; є) розроблення системи нейтралізації ризиків шляхом співстрахування, подвійного страхування та самострахування; 2) *спеціальні*: заходи спрямовані на недопущення вчинення кримінальних правопорушень у сфері страхування з боку конкретних осіб або страхових груп, їх виявлення на стадіях готування або замаху, усунення причин та створення умов, які унеможливають вчинення протиправних дій на ринку страхування, а також встановлення обставин страхової події, шахрайства, страхового ризику, конвертації грошових коштів. Така кримінологічна діяльність здійснюється у вигляді: 1) регуляторної діяльності (облік, звітність, аудит, інспекційні перевірки), яка здійснюється в односторонньому примусовому порядку – НБУ; 2) контрольно-наглядової діяльності у формах регулювання та нагляду з розподілом на: а) внутрішній контроль – спрямований на виконання функцій управління діяльністю страховою групою (компанією) як НФУ та забезпечується заходами з внутрішнього аудиту, управління ризиками, комплаєнсу та інших елементів (ревізійна комісія, служба внутрішнього контролю); б) зовнішній контроль – забезпечення відповідності страхової діяльності законодавству України, прав та законних інтересів клієнтів (споживачів, страхувальників, застрахованих осіб, вигодонабувачів) шляхом оперативних заходів (коригувальні, раннього втручання, впливу) – НБУ; 3) правоохоронної діяльності – Національною поліцією України, Бюро економічної безпеки України, Службою безпеки України, Національним антикорупційним бюро України, які взаємодіють з НБУ, Державною службою фінансового моніторингу України, Державною податковою службою України, АРМА та іноземними партнерами при цьому широко застосовують метод «кримінологічної розвідки» як стратегічний інструмент, що включає інформаційно-аналітичне забезпечення на основі небанківського економіко-правового аналізу із запровадженням моделі безпекової діяльності керованої аналітикою; 4) громадського контролю – Національною асоціацією страховиків України; Всеукраїнською асоціацією страхових груп; засобами медіа, громадськими організаціями..

Слід також відмітити, що обрана автором структура дисертації дозволила послідовно і системно проаналізувати широкий спектр проблем, які стосуються питань запобігання кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері страхування в Україні. Під час розподілу основного тексту за розділами

(підрозділами) дисертації автором дотримано правил пропорційності, взаємовиключення і неперервності. Матеріал викладено послідовно, в основному правильно, співвідносячи загальні та конкретні питання, сформулювало необхідні наукові дефініції.

Результати дисертації апробовано у виступах на науково-теоретичних конференціях та опубліковано у наукових фахових виданнях України, що свідчить про їх новизну та актуальність.

Викладене вище дає підстави для остаточного висновку про те, що дисертаційне дослідження Собковича Олександра Віталійовича на тему «Запобігання кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері страхування в Україні», відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами й доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12 січня 2017 року № 40 (зі змінами й доповненнями від 31 травня 2019 року № 759) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 та може бути рекомендоване до разової спеціалізованої вченої ради для попереднього розгляду і захисту на здобуття ступеня доктора філософії.

Кандидат юридичних наук, професор Левченко Ю.О. відзначив, що тема дисертаційного дослідження Собковича О.В. безумовно є актуальною та зумовлена тим, що криміналізація ринку страхування в умовах воєнного стану суттєво перешкоджає виконанню страхуванням важливих функцій, таких як: забезпечення стабільної діяльності суб'єктів господарювання, зменшення фінансово-економічних ризиків, стимулювання підприємництва й бізнес-ініціативи. Позаяк, але підвищена криміногенність ринку страхування ускладнює, або блокує виконання завдань, пов'язаних із формуванням за рахунок грошових внесків, страхового фонду, призначеного для відшкодування збитку, вирівнювання втрат у зв'язку з наслідками страхових випадків та ін.

Констатується, що усунення основних причин й умов, що обумовлюють вчинення кримінальних правопорушень у сфері страхування, має бути комплексним безперервним процесом, що враховує специфіку правового режиму воєнного стану та зміни, які відбуваються у сучасному суспільстві та, які впливають на надання страхових послуг. Звертається увага й на те, що сама система суб'єктів забезпечення безпеки на ринку страхування охоплює широке коло суб'єктів запобігання різного роду правопорушенням. Проте, автором доводиться, що їх спільна діяльність має відповідати єдиній цілеспрямованій кримінологічній політиці держави, як єдиному комплексу дій з послідовного усунення негативних воєнно-політичних, соціально-економічних, організаційно-

управлінських та інших детермінантів деструкції суспільних відносин у сфері страхування.

Систематизовано інформацію про особу злочинця, а також структуру організованих злочинних груп у формі «страхових пірамід», розподіл ролей між співучасниками. Таке узагальнення має важливе значення для кримінологічної діяльності правоохоронних органів в умовах розповсюдження в сфері страхування кібертехнологій, штучного інтелекту.

З'ясовано, що особа злочинця у 62% випадків є колективним суб'єктом (організована страхова група або злочинна страхова організація). Кількість членів групи визначається залежно від потреби в розподілі ролей і технологій злочинної страхової діяльності. Формування груп відбувається зазвичай з ініціативи організаторів (68%), що мають ієрархічну побудову (вищий орган управління, виконавчий орган, середня та низова ланки, виконавці-страховики), існують тривалий час при незмінному складі вищих керівників і поетапному оновленні виконавців середньої та низової ланки, які мають обмежене уявлення про загальну злочинну спрямованість діяльності страхової групи (компанії, холдингу). Завданнями організаторів страхового шахрайства найчастіше було розроблення загальної схеми кримінального правопорушення та безпосередня участь у реалізації (97%), підбір співучасників, розподіл ролей між ними, їх навчання (93%), приховування страхових внесків/виплат, розподіл злочинних прибутків між членами групи (66%), налагодження корупційних зв'язків з працівниками правоохоронних та контрольно-регуляторних органів (62%).

Дисертація, поряд з іншими науковими розвідками, є одним із перших в Україні дослідженням, в якому на основі комплексної кримінологічної характеристики та вивчення матеріалів кримінальних проваджень і судової практики запропоновано шляхи запобігання кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері страхування в Україні. Сформульовані положення і рекомендації надали можливість отримати систему теоретичних поглядів на стан, тенденції і перспективи розвитку цього напрямку та запропонувати конкретні шляхи їх реалізації в практичній діяльності. У дисертації обґрунтовано низку нових важливих положень, висновків і рекомендацій, що мають важливе теоретичне та практичне значення.

Структура дисертаційного дослідження, запропонована дисертантом, в цілому, є логічно побудованою та ґрунтується на комплексному підході до аналізу проблем запобігання кримінальних правопорушень. Розділи дисертації поєднані загальною метою дослідження і в них, відповідно до плану дослідження, розкривається його об'єкт і предмет. Нові положення, висновки і рекомендації, що висуваються в дисертації, в роботі обґрунтовуються, у першу чергу, за допомогою цілої низки методологічних принципів та методів. Вміло застосована автором методологія наукового пошуку є традиційною для науки кримінології.

Емпіричну базу дослідження становлять результати вивчення 310 вироків, винесених судами України щодо кримінальних правопорушень за ст. 190–192, 209, 212-1, 357, 358, 364–369-2 КК України, з усіх регіонів України; опитувань 517 респондентів (55 слідчих та 97 оперативних працівників Національної поліції у містах Дніпрі, Києві, Одесі, Львові; 78 детективів Бюро економічної безпеки,

42 працівників НБУ, 87 – Держфінмоніторингу, 120 – страхових компаній, 38 – Національної асоціації страховиків України); аналітичні звіти та узагальнення НБУ, Держфінмоніторингу, Національної поліції України, Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України; особистий досвід роботи автора у сфері страхування.

Напрацюванням дисертації стали результати практичної діяльності автора у адвокатурі, а також у сфері страхування понад п'ять років.

Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено в 7 наукових публікаціях, з яких чотири статті – у виданнях, що включені МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, три у збірниках тез наукових доповідей, які оприлюднені на науково-практичних конференціях і під час проведення круглого столу (2021–2025 рр.).

Аналіз змісту роботи свідчить про те, що в результаті проведеного дослідження дисертанту вдалося вирішити поставлені задачі та отримати нові, поглиблені для науки результати. Сформульовані дисертантом наукові положення, висновки і рекомендації обґрунтовані. Вивчення дисертаційного дослідження свідчить про самостійність проведеного дослідження, його актуальність і достатній науковий рівень, суттєве теоретичне і практичне значення. Висновки і узагальнення, яких дійшов автор, успішно можуть використовуватись і надалі у науково-дослідній, правотворчій, правоохоронній сфері та освітньому процесі.

Викладене вище дає підстави для **остаточного висновку** про те, що дисертаційне дослідження Собковича Олександра Віталійовича на тему «Запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються у сфері страхування в Україні», подане на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право» відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами й доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12 січня 2017 року № 40 (зі змінами й доповненнями від 31 травня 2019 року № 759) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 може бути рекомендоване до разової спеціалізованої вченої ради для попереднього розгляду і захисту на здобуття ступеня доктора філософії.

В обговоренні дисертаційного дослідження взяли участь:

Кандидат юридичних наук Бондар С.В. відзначив, що для дослідження обрана актуальна тема, яка має велике теоретичне і практичне значення у запобіганні кримінальним правопорушенням, що вчиняються у сфері страхування в Україні.

Питання плану сформульовані таким чином, що загалом охоплюють основні аспекти теми дослідження і обумовлюють розкриття теми. Автор використав

достатню кількість джерел. Тема роботи актуальна, зміст роботи вказує на те, що дисертант загалом успішно вирішив ті завдання, які він ставив перед собою. Наукова новизна отриманих результатів складається з оригінальних підходів здобувача до вирішення теоретичних і практичних питань, що пов'язані з концептуальними теоретичними та практичними засадами запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються у сфері страхування в Україні.

У дослідженні проаналізована відповідна статистика та відомості з кримінальних проваджень стосовно досліджуваної проблематики. Автор правильно визначив основні напрями своїх досліджень. Вдало обрана методологія дослідження надала можливість дисертанту повністю досягти поставленої мети.

Враховуючи вищевикладене, дисертація Собковича Олександра Віталійовича на тему «Запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються у сфері страхування в Україні» відповідає вимогам, які пред'являються до дисертації, та може бути рекомендована до разового захисту у спеціалізованій вченій раді для попереднього розгляду і захисту на здобуття ступеня доктора філософії.

Кандидат юридичних наук, доцент **Чукаєва А.В.** у своєму виступі підтримала попередніх доповідачів, акцентувала увагу на глибокому змісті авторських визначень і висновків. Відзначила, що дисертаційне дослідження є теоретично і практично значущим. Підкреслила, що у процесі доповіді головних положень дисертаційного дослідження, а також під час відповідей на запитання, Собкович О.В. продемонстрував знання нормативних та доктринальних джерел, на підставі яких була підготовлена дисертаційна робота, вміння їх узагальнювати, аналізувати, формулювати власні висновки.

У підсумку, дисертація Собковича Олександра Віталійовича на тему «Запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються у сфері страхування в Україні» відповідає вимогам, які ставляться до дисертації, та може бути рекомендована до захисту в разовій спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 081 «Право».

ВИСНОВОК

**про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів
дисертації Собковича Олександра Віталійовича «Запобігання
кримінальним правопорушенням, що вчиняються у сфері
страхування в Україні»**

Обґрунтування вибору теми дослідження. Актуальність теми дослідження обумовлюється тим, що відповідно до Стратегії економічної безпеки України (2021 р.) одними із головних національних інтересів є забезпечення фінансової стійкості економіки та сталості стандартів якості життя населення, що вимагає формування і реалізації державної економічної політики, спрямованої як на нарощення конкурентоспроможності, так і на поступове зміцнення показників стійкості і, відповідно невразливості до зовнішніх і внутрішніх загроз. Відтак, державна політика у сфері забезпечення економічної безпеки має два стратегічні взаємопов'язані напрями – розвитку та безпеки, у тому числі й на ринку

небанківських фінансових послуг, який представлений поряд з іншими й страховими компаніями, які належать до високо ризикових НФУ (станом на початок 2025 р. в Державному реєстрі фінансових установ обліковано 140 страховиків, з них 13 компанії зі страхування життя; активи страхового сектору становили понад 1 млрд. грн. з рентабельністю капіталу в 19 %).

Однак, повномасштабна збройна агресія розпочата РФ проти України на початку 2022 року призвела не тільки до тимчасової анексії й окупації окремих територій та регіонів країни, руйнувань, значних економічних втрат, але й суттєвого ускладнення безпеки у НФС. Зростання тіньового сектору та криміналізація стримує розвиток небанківських фінансових відносин в Україні, загрожуючи економічній безпеці держави, підриває довіру громадян до НФС. Відтак, забезпечення функціонування страхового ринку в умовах воєнного стану потребувало внесення суттєвих змін до законодавства, а прийнятті у 2021 р. нові Закони України «Про страхування» та «Про фінансові послуги та фінансові компанії» (2021 р.) зумовили реформування усього НФС з передачею функцій регулювання та нагляду до НБУ та інших регуляторних органів. Однак, такі шляхи реформування не покращили інвестиційну привабливість, прозорість, а також не сприяли захисту споживачів страхових послуг та протидії незаконним практикам на ринку страхування, навіть за умов воєнного стану. На підтвердження, протягом 2019–2024 рр. викрито більше ніж 7 тис. шахрайств (складає 85% усіх кримінальних правопорушень) у сфері страхування (2019 р. – 1510, 2020 р. – 1219, 2021 р. – 989, 2022 р. – 327, 2023 р. – 1495 та 2024 р. – 1859), яке у більшості випадків пов'язане з іншими предикатними кримінальними правопорушеннями (ст. ст. 191, 192, 209, 290, 357, 358, 364–369-2, 383, 384 КК України).

Загостренню криміногенної ситуації на страховому ринку сприяють тіньова економіка, корупція, фіктивне господарювання, збройний конфлікт, страхові ризики, а також зацікавленість страхових груп у приховуванні злочинних дій протягом тривалого періоду часу з конвертацією/офшоризацією грошових активів, а також протидії виявленню й припиненню, що зумовлює високу частку латентності кримінальних протиправних діянь у сфері страхування (до 90 % кримінальних правопорушень залишаються невиявленими). У таких умовах нагальним є запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування, з метою укріплення законодавчого фундаменту формування платоспроможного, стійкого, конкурентного ринку страхових послуг в країні з урахуванням директив Європейського Союзу, міжнародних принципів IAIS, передових світових практик щодо належного захисту як страхових груп, так і прав споживачів страхових послуг.

Теоретичні пошуки у галузі кримінології зумовлюють звернення до наукових доробків А. А. Бабенка, О. М. Бандурки, В. С. Батиргарєєвої, В. М. Бесчастного, В. І. Борисова, В. В. Василевича, В. В. Голіни, Б. М. Головкина, О. М. Джужі, С. Ф. Денисова, В. М. Дрьоміна, О. О. Дудорова, О. О. Житного, А. П. Закалюка, А. Ф. Зелінського, М. Г. Колодяжного, В. Я. Конопельського, О. М. Костенка, О. Г. Кулика, О. М. Литвинова, М. І. Мельника, С. А. Мозоля, Є. С. Назимка,

А. А. Небитова, Ю. В. Орлова, Т. І. Пономарьової, В. І. Тимошенко, В. І. Шакуна та ін.

З-поміж наукових досліджень, з якими має безпосередньо зв'язок дисертаційне дослідження, варто виділити роботи Л. В. Андрущенко, В. О. Басая, Є. В. Бондаренка, Г. С. Буги, О. Є. Картамишевої, Д. В. Кіріки, А. Т. Ковальчука, В. С. Кошевського, В. М. Купрієнка, М. М. Садченко, Д. Ю. Степаненка, О. В. Тихонової, Д. М. Тичини, В. В. Чернея, С. С. Чернявського та ін.

Одержані зазначеними авторами висновки мають важливе значення для наукового забезпечення досліджуваної проблематики, носять фундаментальний характер і становлять підґрунтя для подальшого наукового пошуку. Однак в умовах війни та суттєвого погіршення стану економіки, величезного значення для протидії агресору й нормального функціонування країни набуває кримінологічна безпека сфери страхування. Відтак нагальним стала мінімізація злочинності у страховому секторі, яка набула принципово нових якостей, трансформуючись у міжнародні страхові злочинні синдикати, за допомоги кримінологічного інструментарію, який включає в себе кримінологічну характеристику та заходи запобігання на різних кримінологічних рівнях. Вказані чинники обумовили своєчасність дослідження та його актуальність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям виконано відповідно до Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року (Указ Президента України від 11 серпня 2021 р. № 347/2021), Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019), Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року (рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 27 грудня 2019 р. № 797), Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023), Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 р. № 454), а також позицій Кіотської декларації щодо розширення можливостей попередження злочинів, кримінального правосуддя та верховенства права (Чотирнадцятий Конгрес ООН із запобігання злочинності та кримінального судочинства, Кіото, Японія, 2021 р.). Робота відповідає Тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок Міністерства внутрішніх справ України на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 р. № 454) й Основним напрямом наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради від 21 грудня 2020 р., протокол № 23).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ 26 жовтня 2021 року (протокол № 20).

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є теоретичне узагальнення та розв'язання комплексної науково-прикладної задачі запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування за допомоги кримінологічного інструментарію з розробленням пропозицій і рекомендацій, спрямованих на

удосконалення практики діяльності правоохоронних та регуляторних органів й громадськості.

Для досягнення зазначеної мети було поставлено такі *завдання*:

- з'ясувати генезис страхового законодавства та стан наукових досліджень щодо запобігання порушенням у сфері страхування в Україні;
- визначити поняття та класифікацію кримінальних правопорушень у сфері страхування;
- узагальнити іноземний досвід запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування;
- охарактеризувати стан та тенденції кримінальних правопорушень у сфері страхування в Україні;
- систематизувати детермінанти, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень у сфері страхування;
- виокремити кримінологічно значущі ознаки осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері страхування;
- сформулювати концептуальне бачення загальносоціальних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування;
- розробити спеціально-кримінологічні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, які виникають у результаті порушень надання небанківських фінансових послуг в Україні.

Предмет дослідження – запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування в Україні.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети, вирішення завдань й обґрунтування результатів дослідження в роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: *діалектичний* – для дослідження страхового сектору у перехідному періоді розвитку НФС, кореляції з економічною безпекою, розгляду проблем формування та реалізації кримінологічної безпеки у цій сфері (розділи 1–3); *історико-правовий* – під час розкриття генези страхового законодавства та стану наукової розробки проблеми запобігання порушенням у сфері страхування в Україні (підрозділ 1.1); *формально-логічний (догматичний)* – під час характеристики сфери страхування як об'єкту злочинних посягань, надання кримінологічної характеристики пов'язаних з нею кримінальних правопорушень (підрозділ 1.2, розділ 2), а на цій основі – формування та реалізація заходів запобігання на загальносоціальному та спеціально-кримінологічному рівнях (підрозділи 3.1, 3.2); *компаративістський* – для виявлення особливостей кримінально-правової охорони суспільних відносин та кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування в Україні та інших країнах, а також оцінки можливостей імплементації позитивного досвіду у вітчизняну правозастосовну практику (підрозділ 1.3, розділ 3); *системно-структурний* – для вирішення проблемних питань забезпечення кримінологічної безпеки на страховому ринку України (розділи 2–3); *моделювання* – у межах розкриття особливостей діяльності регуляторних та правоохоронних органів щодо проведення заходів запобігання (підрозділи 3.1–3.2); *контент-аналізу* – для аналізу вивчених матеріалів

кримінальних проваджень, результатів анкетування з подальшою інтерпретацією одержаних результатів у дисертаційній роботі (розділи 2–3, додатки); *статистичний* – для аналізу офіційної статистичної звітності (підрозділи 2.1, 2.3, 3.1, 3.2).

Емпіричну базу дослідження становлять результати вивчення 310 вироків, винесених судами України щодо кримінальних правопорушень за ст. 190–192, 209, 212-1, 357, 358, 364–369-2 КК України, з усіх регіонів України; опитувань 517 респондентів (55 слідчих та 97 оперативних працівників Національної поліції у містах Дніпрі, Києві, Одесі, Львові; 78 детективів Бюро економічної безпеки, 42 працівників НБУ, 87 – Держфінмоніторингу, 120 – страхових компаній, 38 – Національної асоціації страховиків України); аналітичні звіти та узагальнення НБУ, Держфінмоніторингу, Національної поліції України, Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України; особистий досвід роботи автора у сфері страхування.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших монографічних досліджень в якому реалізовано науковий підхід до формування кримінологічної безпеки сфери страхування України з визначенням шляхів реалізації низки праксеологічних задач запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються у такій НФС. Найсуттєвішими з них вважаються наступні положення:

вперше:

- запропоноване наукове бачення концепції забезпечення кримінологічної безпеки сфери страхування, яка включає в себе (а) об'єкт захисту – страхування як високо ризикована НФС; (б) кримінологічну характеристику кримінальних правопорушень у сфері страхування з виокремленням стану, структури, динаміки та географії відповідних категорій протиправних діянь; детермінантів, які сприяють їх учиненню; кримінологічних ознак особи-злочинця та організованих страхових груп; (в) зв'язки виокремлених елементів з системою кримінологічного реагування; (г) заходи запобігання кримінальним правопорушенням як засіб досягнення стану безпеки на різних кримінологічних рівнях;

- на підставі узагальнення практики діяльності правоохоронних органів виокремлені класифікаційні ряди страхового шахрайства як основної злочинної технології з розподілом в залежності від мети шахрайських дій, суб'єкта шахрайства, етапу страхових правовідносин: обман страхувальників страховою організацією; обман страховика шляхом злочинної домовленості страхувальника із зацікавленими працівниками страхових компаній або страховим посередником, які зловживають своїм службовим становищем; обман страховика страхувальником з метою незаконного одержання страхового відшкодування, у межах яких окреслено зміст способів учинення, а також технологій злочинної діяльності, що застосовують на етапах підготовки, учинення та приховування, які впливають на обрання кримінологічних заходів запобігання на стадії готування до кримінального правопорушення;

- запропоновані стратегічні напрями кримінологічної безпеки у сфері страхування з практичною реалізацією у Концепції розвитку страхового ринку України до 2030 р., які сприятимуть підвищенню прозорості, стабільності та

довіри до страхового ринку, а також забезпечать ефективний захист інтересів споживачів страхових послуг – ліцензування, реєстрація, платоспроможність (гарантійний фонд), фінансова стійкість, контроль, нагляд, інспектування, аудит, інформатизація та цифровізація (з використанням кібертехнологій, штучного інтелекту (GenAI), «soft skills»);

– науково обґрунтовано нормативно-правове регулювання *страхування воєнних ризиків* у пріоритетних галузях, що сприятиме державній підтримці, залученню міжнародних партнерів й зменшенню протиправних дій на ринку критичного страхування з використанням умов воєнного стану; прийняття Закону України «Про приватну детективну діяльність» й створення інституту *страхових детективів* підзвітних НБУ з наданням повноважень щодо виявлення правопорушень у сфері страхування шляхом проведення контрольно-ревізійних заходів з подальшим інформуванням правоохоронні органи за підслідністю; упровадження *регіональних робочих груп страховиків* на базі Національної асоціації страховиків України із завданнями організації співпраці з правоохоронними органами, обміну найкращими апробованими практиками між страховиками, аналізу звітності експертних установ з метою виявлення порушень на страховому ринку, страхового шахрайства, «офшорних страхових операцій»;

– розроблено системно-функціональний підхід до практичної реалізації спеціально-кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування у вигляді (1) регуляторної діяльності (облік, звітність, аудит, інспекційні перевірки); (2) контрольно-наглядової діяльності у формах регулювання та нагляду з розподілом на внутрішній та зовнішній (коригувальні заходи, раннього втручання та впливу) контролі; (3) правоохоронної діяльності – проведення запобіжних заходів уповноваженими правоохоронними органами на основі інформаційно-аналітичного забезпечення та у взаємодії з регуляторними органами, іноземними партнерами; (4) громадського контролю – системна діяльність об'єднаних незалежних страхових інституцій та громадськості;

удосконалено:

– систематизацію кримінальних правопорушень у сфері страхування за кримінально-правовими (родовим об'єктом: проти власності; у сфері господарської діяльності; проти безпеки руху та експлуатації транспорту; проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування; у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг; проти правосуддя) та кримінологічними (детермінація небанківських фінансових відносин, характеристика особи злочинця, технології злочинної діяльності) ознаками, які попри багатоплановість змісту і кваліфікації становлять однорідну групу суспільно небезпечних діянь й визначають заходи запобігання на різних кримінологічних рівнях;

– розподіл детермінантів на воєнно-політичні, фінансово-економічні, організаційно-правові та морально-психологічні, які впливають на інтенсивність протиправних дій у НФС (макрорівень), що дозволило виокремити причини та умови вчинення кримінальних правопорушень у сфері страхування (мікрорівень), у тому числі й окремими страховими групами, компаніями, страхувальниками,

вигодонабувачами, застрахованими особами, страховими посередниками, а також службовими особами (особистісний рівень);

– класифікацію учасників ринку страхування, що має стратегічне значення для кримінологічної діяльності уповноважених суб'єктів, відповідно належності до сфери страхування: (1) *надавачі страхових послуг*: страхова група, страхова холдингова компанія, філія страховика-нерезидента, до складу яких належать: а) *страховики* – головний внутрішній аудитор, головний комплаєнс-менеджер, головний ризик-менеджер, керівники з реалізації страхових та/або перестрахових продуктів, страховий агент, страховий брокер, страховий посередник, страховик, страховик-нерезидент, страхувальник, субагент; б) *перестраховики* – перестраховий брокер, перестраховик, перестрахувальник, працівники з реалізації; (2) *отримувачі страхових послуг*: вигодонабувач, застрахована особа, клієнт, споживач; (3) *регулятор* – НБУ; (4) *інші*: а) забезпечувальні; б) контрольно-наглядові;

дістали подальшого розвитку:

– наукове обґрунтування необхідності запровадження у кримінальне законодавство України окремих елементів іноземного досвіду кримінально-правової охорони страхового сектору в частині кримінальної відповідальності за організацію «страхової піраміди», а також використання кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування на засадах «колективної безпеки»: об'єднання зусиль всіх страхових компаній; захист корпоративних страхових капіталів; створення інформаційного банку даних; дотримання усіма страховиками єдиних стандартів затверджених НБУ; створення Страхового бюро з підпорядкуванням НБУ;

– кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері страхування, з виокремленням соціально-демографічних, статусно-рольових (статус, посада, функції), кримінально-правових (судимість, рецидив, поведінка після відбуття покарання), морально-психологічних (інтелектуальні, вольові, моральні якості) ознак, з розподілом на «*організаторів*» (формують страхові злочинні групи, готують кримінальні правопорушення, розподіляють обов'язки між учасниками, контролюють розподіл коштів), «*виконавців*» (безпосередньо здійснюють злочинну діяльність із страхування) та «*посередників*» (надання посередницьких послуг з перестрахування на підставі договору, приймання/передачі ризиків за договором перестрахування);

– наукове розуміння загальносоціальних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування як таких, що спрямовані на забезпечення кримінологічної безпеки (зміщення змістовного навантаження із об'єкта нападу – злочинності на об'єкт захисту – сферу страхування; запобігання як діяльність виступає засобом досягнення стану безпеки сфери страхування, а не ціллю – подоланням злочинності) й усунення страхових ризиків шляхом встановлення порушень, вжиття запобіжних заходів, поновлення страхового права й відшкодування заподіяної шкоди;

– концептуалізація необхідності створення *Державної служби небанківських фінансових розслідувань* з функціями підрозділу фінансової розвідки та правоохоронного органу на основі скоординованих дій працівників оперативних

підрозділів, слідчих та фахівців різного профілю (аудиторів, аналітиків, криміналістів, фахівців у галузі комп'ютерних технологій) з метою своєчасного виявлення та перекриття схем шахрайств, переведення незаконно одержаних коштів на підконтрольні банківські рахунки, у тому числі закордонні, а також відшкодування завданих збитків;

– наукове обґрунтування застосування методу «кримінологічної розвідки» (Criminological intelligence) як стратегічного інструменту запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування, який включає в себе інформаційно-аналітичне забезпечення на основі небанківського економіко-правового аналізу із запровадженням моделі безпекової діяльності керованої аналітикою – «Intelligence Led Policing», яка ґрунтується на застосуванні методів кримінального аналізу в реальних умовах виконання кримінологічних завдань, визначенні індикаторів страхових ризиків та оцінюванні їх впливу на вчинення протиправних дій.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані висновки й пропозиції впроваджено у:

практичній діяльності Національної поліції – при розробленні й удосконаленні відомчих нормативно-правових актів, підготовці методичних рекомендацій з питань організації запобігання шахрайствам у сфері страхування (акт впровадження Головного слідчого управління НП України в Сумській області від 20 грудня 2022р);

– *освітньому процесі та науково-дослідній роботі* – під час підготовки лекцій, навчальних і практичних посібників, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з кримінології, кримінального права, кримінально-виконавчого права, кримінального процесуального права, оперативно-розшукової діяльності, а також при проведенні різних видів занять із відповідних дисциплін у процесі підготовки бакалаврів та магістрів за спеціальністю 081 «Право» та в системі підвищення кваліфікації працівників НПУ (акт Національної академії внутрішніх справ від 18 травня 2023 року).

Особистий внесок здобувача. Положення, що викладені у дисертації та виносяться на захист, розроблені автором особисто.

Публікації. За темою дисертаційного дослідження опубліковано: чотири статті у наукових фахових виданнях України та трьох тез доповідей та повідомлень на науково-практичних конференціях, зокрема:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Собкович О. В., Тичина Д.М. Запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 2 (119). 160 с. С. 43–50.

doi: <https://doi.org/10.33270/01211192.43>.

URL:

<https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/da42dc0a-d3e5-44d9-8369-907f626b8e6a/content>.

2. Собкович О. В. Генеза нормативно-правового забезпечення сфери страхування та його вплив на вчинення кримінальних правопорушень у

небанківському фінансовому секторі в Україні. *Успіхи і досягнення у науці*. Серія : Право. 2025. Випуск 3 (13). С. 201–209.

doi: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-3\(13\)-201-209](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-3(13)-201-209). URL: file:///C:/Users/User/Downloads/%D0%A3%D1%81%D0%BF%D1%96%D1%85%D0%B8_3_13_2025.pdf

3. Собкович О. В. Кримінальні правопорушення у сфері страхування як об'єкт кримінологічного дослідження. *Наука і техніка сьогодні*. Серія : Право. 2025. Випуск 3 (44). С. 222–230. doi: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-3\(44\)-222-230](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-3(44)-222-230)

URL: file:///C:/Users/User/Downloads/%D0%9D%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%B0_%D1%96_%D1%82%D0%B5%D1%85%D0%BD%D1%96%D0%BA%D0%B0_3_44_2025.pdf

4. Собкович О. В. Досвід країн Європейського Союзу щодо запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. Серія : Право. 2025. Випуск 02 (25). С. 871–876. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.130>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Собкович О. В. Окремі теоретичні питання застосування заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування в Україні. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвузів. Наук.-практ. Круглого столу (київ, 04 лист. 2021 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С.Д. Гусарєв, С.С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. 216 с. С. 192–196.

6. Собкович О. В. Запобігання шахрайству у сфері страхування в Україні. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 24 листоп. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. 308 с. С. 202–205.

7. Собкович О. В. Детермінанти, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень у сфері страхування. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 24 листоп. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. 143 с. С. 136–139.

Характеристика особистості здобувача.

Собкович Олександр Віталійович, народився 26 червня 1984 року, село Легедзине, Тальнівського району, Черкаської області. Освіта повна вища юридична. У 2005 році закінчив Київський юридичний інститут МВС України за спеціальністю «правоохоронна діяльність» та здобув кваліфікацію «юрист». У 2007 році закінчив навчання в магістратурі Академії адвокатури України та здобув кваліфікацію «магістр права».

З серпня 2001 року по червень 2006 року, проходив службу підрозділах внутрішніх військ МВС України (Національної гвардії України).

З 2006 по 2007 рік працював юрисконсультантом з питань оренди ТОВ «ТК «Велтон.Телеком»;

З 2007 року по 2008 рік працював юридичним радником ТОВ «Голден Телеком»;

З 2008 року по 2017 рік працював ПРАТ «Фарлеп-Інвест» на різних посадах, від юриста до директора дирекції з правових та регуляторних питань.

З 2018 року по сьогоднішній день займає посаду керуючого партнера Адвокатського об'єднання «Архітектор права».

За час праці зарекомендував себе дисциплінованим, грамотним та досвідченим працівником. Вимогливий до себе. До виконання посадових обов'язків ставиться сумлінно і ретельно, поставлені задачі виконує своєчасно та якісно. Закони, накази та інші нормативні документи, що регламентують діяльність адвокатури, знає і правильно застосовує їх у практичній діяльності. В роботі вміє виділити головне і спрямувати зусилля на виконання поставлених завдань. Дисциплінований. За характером спокійний, урівноважений. Правильно будує взаємовідносини в колективі, користується авторитетом серед колег.

Відповідально та сумлінно ставиться до виконання суспільно корисних та громадських доручень. Має добре розвинені комунікативні та організаторські здібності, цілеспрямований. Мови: українська, англійська. Автор 7 наукових публікацій з проблем запобігання кримінальних правопорушень.

Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертація написана з правильним вживанням юридичної та спеціальної термінології. Стель викладення в дисертації матеріалів досліджень, наукових положень, висновків і рекомендацій забезпечують легкість і доступність їх сприйняття.

У результаті попередньої експертизи дисертації Собковича Олександра Віталійовича і повноти публікації основних результатів дослідження

УХВАЛЕНО:

1. Затвердити висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Собковича Олександра Віталійовича на тему «Запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються у сфері страхування в Україні».

2. Констатувати, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Варава Д.В. відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами й доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12 січня 2017 року № 40 (зі змінами й доповненнями від 31 травня 2019 року № 759) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії,

затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44.

3. Рекомендувати дисертацію Собковича Олександра Віталійовича на тему «Запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються у сфері страхування в Україні» до захисту на здобуття ступеня доктора філософії у разовій спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 081 «Право».

Результати голосування присутніх на засіданні докторів та кандидатів наук за профілем поданої на розгляд дисертації: за – 12, проти – немає, таких, що утримались – немає.

Головуючий –
професор кафедри кримінології та
інформаційних технологій
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент

 Віта ІВАЩЕНКО

